

Методи за управление на риска на неживотозастрахователно дружество

Цветелина Ангреева

УНСС, докторант в катедра „Човешки ресурси и социална защита“

e-mail: lina_and78@hotmail.com

Резюме: Използването на подходящи методи за управление е в основата на успешното управление на риска на неживотозастрахователното дружество, което непрестанно е актуална проблематика за акционерите на дружеството и обществото като цяло. Усилията, които прави неживотозастрахователното дружество за по-доброто управление на риска, са винаги оправдани, тъй като те са предпоставка за гарантиране и подобряване на финансовото му положение. Такива усилия са от особено значение сега в условията на икономическа криза.

Целта на настоящата статия е да се систематизират възможните методи за управление на риска на неживотозастрахователното дружество, както и да се обобщят резултатите от извършено изследване за тяхното практическо приложение сред българските неживотозастрахователни дружества.

Водещата теза в статията е, че методите за управление на риска намират приложение сред българските неживотозастрахователни дружества.

Ключови думи: методи за управление на риска, управление на риска, неживотозастрахователно дружество, избягване на риска, намаляване на риска, контрол върху щетите, прехвърляне на риска.

JEL: D81.

Увод

Застраховането безусловно е необходимо висококачествено управление, тъй като то борава с чужди средства, които подпомагат и дават определена сигурност на гражданите, фирмите и други, а чрез фирмите и на икономиката на всяка страна. Или функцията на застраховането е да защитава човека, неговото имущество, бизнес и отговорност. Тази защита е сложен процес поради това, че застрахователният бизнес се основава и отличава с алеаторния си характер, който изисква постоянно да се управлява с максимални усилия, разнородни методи и комбинации между тях.

Управлението на риска (risk management) заема важно място в стратегическото управление на застрахователното дружество. Така се нарича процесът, в който застрахователното дружество методично изучава и управлява риска, рисковете, свързани с извършваната от него дейност с цел постигане на устойчив успех за компанията [3, с. 15].

Рискът на неживотозастрахователно гружество

Рискът на неживотозастрахователното гружество представлява общия, агрегатния риск, на който гружеството е изложено, и следователно включва всички рискове, присъщи на неживотозастрахователното гружество. Разбира се, всяко едно гружество е в различна степен подвластно на тях. Същественото е, че рисковете както поотделно, така и като цяло, в по-голяма или в по-малка степен могат да имат отрицателно влияние върху гружеството. Тяхното настъпване може да доведе до финансови загуби или да способства за реализирането на финансови загуби, които да застрашат финансовото състояние на гружество или в най-лошия случай да доведат до неговата неплатежоспособност.

За целите на управлението на риска на неживотозастрахователното гружество от изключително значение е да има яснота за различните източници на опасност за гружеството. Разграничаването между отделните рискове спомага за тяхното по-добро разбиране, което от своя страна е и предпоставка за по-ефективното им управление.

В застрахователната теория и практика разграничаването между отделните рискове не е безпроблемно поради голямото разнообразие от категории рискове, които се срещат, както и поради сложните връзки между тях. На практика някои рискове са взаимно свързани, както и често няколко риска комплексно оказват влияние върху гружеството.

За неживотозастрахователното гружество се очертават няколко основни риска:

- **застрахователно-технически риск** – отрицателното отклонение между очакваната (калкулираната) и фактичката потребност на застрахователното гружество за покриване на вредите (загубите) във връзка с развитието на риска за дадена застрахована съвкупност (застрахованата съвкупност за даден вид застраховка или вид застраховане или цялата застрахована съвкупност) за определен период;
- **подписвачески риск** – рискът от загуба във връзка със сключването на застрахователни и презастрахователни договори предвид договорените по тях условия;
- **инвестиционен риск** – рискът за застрахователното гружество да реализира загуби в резултат на промени, свързани с пазарни величини, като инфлация, валутни курсове, лихвени проценти, цени на ценни книжа, цени на недвижими имоти и др. (пазарен риск); рискът от загуба в резултат на отслабване на финансовото положение или на неизпълнение на задълженията на длъжник/длъжници, включително презастраховател/презастрахователи (кредитен риск); рискът от загуба в резултат на невъзможност от страна на гружеството да превърне дадена инвестиция в съответствие с инвестираните средства и навреме в ликвидни средства (ликвиден риск);
- **административно-стопански риск** – рискът калкулираните добавки за разности да са по-малко от реално извършените разности за даден период;
- **оперативен риск** – рискът от загуби в резултат на неадекватни вътрешни процеси или слабости, грешки във вътрешните процеси, хора и системи или в резултат на външни събития;
- **управленски риск** – рискът от загуба във връзка с взето управленско решение.

Процесът на управление на риска

Управлението на риска е структуриран, непрекъснат и развиващ се процес – в смисъл на наличие на отделни етапи, част от този процес, ясно разпределение на задълженията на хората, работещи по управлението на риска във и извън застрахователното дружество, и непрестанно търсене на възможни нови опасности и подходящи методи за управление на риска. Фокусът е върху риска на застрахователното дружество като възможност да бъдат реализирани загуби и неговото управление посредством методи, насочени към намаляване, контрол и финансиране на риска.

Отделните етапи на управление на риска съответните за всеки етап основни задачи за изпълнение от компанията включват:

Етап I. Установяване на контекста на управление на риска – извеждане на основни параметри във връзка с управлението на риска на дружеството, в т.ч.:

- стратегически цели на дружеството;
- цели на управлението на риска на дружеството;
- задачи за постигане на поставените цели;
- вътрешна и външна среда на дружеството;
- организационна структура на дружеството;
- необходими ресурси, участници в процеса и др.

Етап II. Идентификация на риска – откриване и опознаване на рисковете, в т.ч. събиране на информация за причините за тяхното настъпване.

Етап III. Анализ и оценка на риска, в т.ч.:

- определяне на възможните загуби от настъпване на рисковете и вероятността за тяхното настъпване;
- разглеждане на взаимовръзките между рисковете;
- приоритизиране на рисковете и вземане на решение за подход (кои рискове ще бъдат „приети“ и срещу кои рискове ще бъдат търсени методи за управление).

Етап IV. Разработване и приложение на програма за управление на риска, в т.ч.:

- избор и приложение на методи за управление на рисковете предвид потенциалния икономически ефект от приложението на методите;
- анализиране на възможности за прилагане на обобщена система за защита;
- определяне на задачи с цел изпълнение на програмата за управление на риска;
- разпределение на отговорностите по управление на риска;
- разработване на бюджет;
- обучение на специалисти и служители;
- проектиране на организацията на контрола по изпълнението на програмата за управление на риска.

Етап V. Наблюдение (мониторинг) и преглед на програмата за управление на риска, в т.ч.:

- следене на резултатите от приложението на методите за управление на риска;
- извеждане на проблеми и слабости на програмата;
- наблюдение върху разбирането и изпълнението на възприетите процедури;
- извършване на своевременно изменения в програмата и в процеса на управление на риска.

Методи за управление на риска на неживотозастрахователно дружество

За въздействие върху риска съществуват три метода, които се наричат още форми, инструменти, средства или техники за управление на риска.

В рамките на неживотозастрахователното дружество те имат присъщо или оправдано пълно или частично приложение по отношение на отделните рискове, които от своя страна могат да се управляват на ниво „застрахователно дружество“, „застрахователно дружество и продукт“ и „застрахователен продукт“. Т.е. за застрахователното дружество се обособяват три основни направления за изследване и наблюдение на приложението на методите за управление предвид съответните рискове:

Ниво „Застрахователно дружество“ – рискове, които се управляват като цялостна дружествена дейност. Това са: инвестиционният риск, административно-стопанският риск (основно на управленско ниво и на ниво общи разноски на дружеството), оперативният

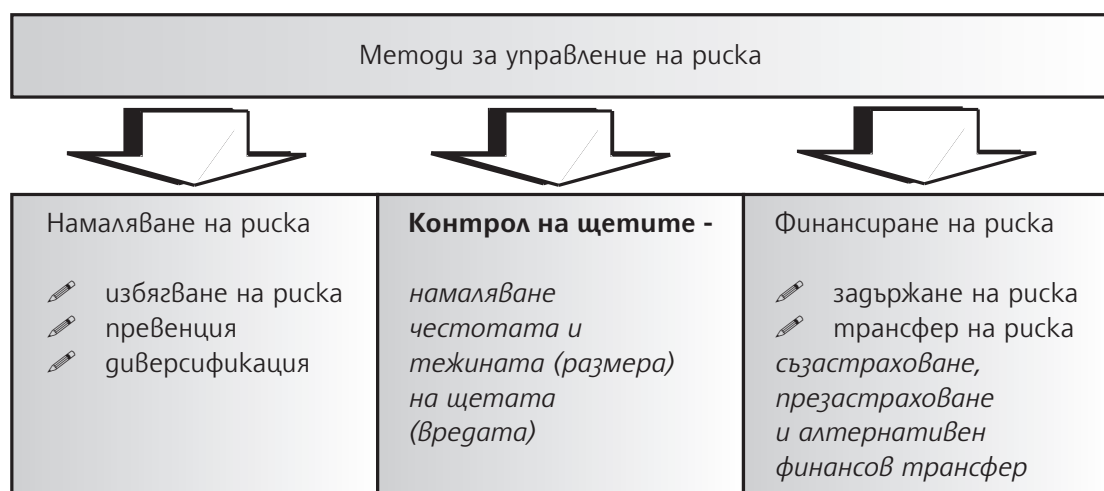
риск (най-вече вследствие на външни събития като промени на нормативната уредба, данъци и такси, икономическа и/или политическа конюнктура и други) и управленският риск.

Ниво „Застрахователно дружество и продукт“ – рискове, които могат да се управляват едновременно на ниво застрахователно дружество и чрез отделните негови застрахователни продукти: подписваческият, административно-стопанският, оперативният и управленският риск.

Ниво „Застрахователен продукт“ – рискове, които се управляват по отношение на отделните видове застрахователни продукти, което управление фокусира като цяло върху дейността на застрахователното дружество: застрахователно-техническият, подписваческият, административно-стопанският, оперативният и управленският риск.

Принципно управлението на риска кристализира в идентифициране, анализ и предприемане на съответни мерки от съответната компания (фигура 1).

Първо, рискът може да бъде избегнат – *избягване на риска* (risk withdrawal, risk avoidance).

Фигура 1.

Това означава прекратяване на рисковани действия, което невинаги е препоръчително или възможно. Освен това е невъзможно да се избегнат всички рискове.

По отношение на застраховането в някои случаи избягването на риска от застрахователя е възможно и желателно, но това не може да бъде негова основна цел, защото по природа той е призван да осигурява защита срещу риска. Или предназначението на застраховането е да приема и управлява риска.

За неживотозастрахователното гружество избягването на риска е възможно по отношение на обектите и субектите на застраховане, на покритите рискове и дори на практикуваните застраховки. За възможно и желателно може да се счита и избягването на риска от гружеството при инвестиране на застрахователни премии с цел генериране на допълнителни средства, като това се отнася предимно до инвестирането в много рискови финансови инструменти.

Второ, рискът може да бъде намален – *намаляване на риска* (risk reduction). Намаляването на риска се счита за много по-възможно, отколкото неговото значимо или пълно избягване. Независимо от това обстоятелство неживотозастрахователното гружество следва да търси управление на риска и в двете направления. В рамките на гружеството избягването на риска може да се третира също и като мярка за намаляване на риска.

Намаляването на риска в застраховането обикновено се постига посредством превенция (превантивни мероприятия). Такива мероприятия представляват системите за наблюдение и заключване, спринклерните инсталации, пожароизвестителните системи и много други. Чрез превантивните мероприятия рискът понякога може да бъде елиминиран и много по-често намален.

Диверсификацията на риска е друг важен метод за неговото намаляване. Тя се постига с разширяване на видовете практикувани застраховки от застрахователното гружество (техните подвидове и комбинации), на обектите на застрахователното покритие, на обхвата от покрити рискове, на териториалния обхват, на каналите и веригата за доставка на продуктите и чрез участието на повече активни презастрахователи в презастрахователните програми на застрахователя и инвестирането в различни продукти на различни емитенти. В последните години за катастрофичните рискове се практикува разпръскване на риска чрез пласирането му на алтернативните финансови пазари.

За намаляване на общия риск на неживотозастрахователното гружество се извеждат следните мерки по отношение на рисковете, на които е изложено гружеството, а именно:

- застрахователно-технически риск – калкулиране на адекватни застрахователни премии, заделяне на достатъчно резерви, провеждане на превантивни мероприятия, диверсификация на риска;
- подписвачески риск – наличие на подписваческа процедура и спазване на подписваческа дисциплина;
- инвестиционен риск – диверсификация (инвестиране в различни продукти, на различни емитенти, участие на повече активни презастрахователи в презастрахователните програми и др.);
- административно-стопански риск – наличие на процедура за одобрение на разходите (не се включват плащанията към застрахованите);
- оперативен риск – използване на стандарт за процеса на сключване на застраховки и ликвидация на щетите по застраховки, стандарт за изготвяне на оферти, стандарт на отделни счетоводни процеси и др.;
- управленски риск – ясна управленска структура и ясно делегирани правомощия.

Трето, щетите (вредите) могат да бъдат контролирани – *контрол върху щетите* (loss control). Контролът върху щетите включва активното наблюдение на щетите и вземането на необходими мерки за намаляване на честотата и тежината (размера) на щетите.

Контролът върху щетите е техника на управление на риска, която представлява организиран процес за намаляване на непредвидени щети и влияние върху вече настъпилите. Той е от съществено значение, тъй като не е необходимо да се допускат загуби, които могат евентуално да се предотвратят.

Четвърто, последиците от настъпването на рискове могат да бъдат покрити финансово. Става въпрос за *финансиране на риска* (risk financing) като средство за управление на риска. При него се набляга не на самото събитие, на риска, а на финансовите резултати от неговото настъпване. Финансирането на риска се осъществява посредством задържане (risk retention, risk assumption) и трансфер на риска (risk transfer).

Застрахователят по принцип поема отговорност за последиците от риска и респективно задържа риска – това е неговата дейност. Задържането на риска от застрахователното дружество следва да се осъществява в рамките на добре обосновани граници. В противен случай се поема непремерена отговорност. То трябва също да се прилага за съвкупности, които имат доказано трайно положително развитие на риска.

Задържането на риска от застрахователя се прави, като се избягват съзастраховането, презастраховането, цедирането в застрахователен пул, личното участие на застрахования, франшизът, възможността от изключване на рискове и обекти от покритието на полицата и други трансфери. Ключов въпрос

е какво и колко да се задържи като отговорност от дружеството и какво, колко и как да се трансферира, прехвърли в отговорност.

Неживотозастрахователните дружества разполагат със следните техники за трансфер на риска: съзастраховане, презастраховане, застрахователен пул и алтернативен финансов трансфер. Под трансфер, прехвърляне на риска, се разбира прехвърляне на отговорността за вредите, причинени вследствие на настъпването на риска.

Съзастраховането (co-insurance) е най-старата и предхождаща презастраховането форма за прехвърляне и разпределение на риска извън застрахователната съвкупност в пространството, времето и по същество. То е форма на застраховане, при която участват поне двама или повече застрахователи за осигуряване на застрахователна защита на даден обект или обекти при един и същ риск и при един и същ интерес [2, с. 7].

Прехвърлянето на риска чрез съзастраховане е съществен инструмент за управление на риска на неживотозастрахователното дружество, тъй като има случаи, при които дружеството не е в състояние да поеме съответната застрахователна отговорност, т.е. няма нужния застрахователен капацитет. Поради това съзастраховането се определя и като процедура за разпределение, където застрахованият риск е разпределен сред две или повече застрахователни компании, като всяка от тях поема отговорността за част от риска и има задължение директно към общия застрахован.

За разлика от съзастраховането, което по принцип се прилага в рамките на отделните национални пазари, презастраховането е разпръскване на риска в международен мащаб. Презастраховането (reinsurance) е трансфер или цедиране на част от отго-

Ворността на застрахователя (цедента) по отношение на различните видове застраховки или класове бизнес (портфейли) на групи застрахователни компании и/или професионални презастрахователни компании.

Презастраховането е изключително ефективен метод за управление на риска на неживотозастрахователното дружество и съответно важен фактор за финансовото състояние на застрахователя. Има се предвид една от най-съществените функции на презастраховането, а именно балансиране на отрицателните фактически отклонения на щетите от предвидените, очакваните такива във връзка с развитието на риска. Тази функция се определя и като балансиране на застрахователния портфейл, което означава намаляване на техническия риск на застрахователя. Това важи особено за катастрофичните рискове и малките застрахователни съвкупности. Същевременно трябва да се подчертае, че големите отговорности на застрахователя обичайно се презастраховат.

Презастраховането трябва да е и доказана необходимост. Възможно е дадена съвкупност да не се презастрахова, което е показател, че тя за относително дълъг период е в добро финансово състояние. Обратно, ако една съвкупност е с прекомерно презастрахователно покритие – много ниско самозадържане, квотен договор, без клауза „участие в печалбата“ и други рестриктивни презастрахователни мерки, тогава е налице сигнал за наличието на опасност от евентуални финансови трудности при тази съвкупност. Принципно по-слабо платежоспособният застраховател се стреми към прекомерно презастраховане.

Застрахователният пул (insurance pool) е средство за разпределение на риска между група застрахователи, а презастрахова-

телният пул е средство за разпределяне на риска между група презастрахователи.

Застрахователният пул е форма на съзастраховането, като същественото е, че чрез пуловете се поемат огромни отговорности и при по-ниски разноски за съответното покритие. Пуловете се изграждат за покритието на големи или катастрофични рискове, каквито са земетресения, наводнения, бури, урагани, тероризъм и групи (например „Турски катастрофичен застрахователен пул“ и „PRAC“ или „Румънска катастрофична застрахователна схема“), като чрез тях застрахователят постига елиминиране в някаква степен или напълно на определен риск или рискове.

Алтернативният трансфер на риска (alternative risk transfer) е също опция за управление на риска на неживотозастрахователното дружество. Този вид трансфер се практикува от застрахователните и презастрахователните дружества в развитите финансови пазари, като интересът към него е предизвикан от промените в застраховането, в т.ч. от изложението на застрахователите и презастрахователите на големи рискове и/или финансови отговорности, от зачестилите катастрофични природни бедствия и групи, както и от изложението на застрахователите и презастрахователите на пазарен риск. Тези промени и обстоятелства не остават незабелязани и в отговор на тях други участници на финансовите пазари предлагат „нови“ продукти като катастрофични бонове и групи.

Алтернативният трансфер на риска по същество е финансиране на риска (alternative risk financing). Той се определя като интегрирано управление на риска посредством застраховането, презастраховането и капиталовите пазари, тъй като се състои от съвместни застрахователни и финан-

сови техники. Прилагането на техники от капиталовите пазари допринася за обновлението и реконструкцията на застрахователния и презастрахователния пазар.

За неживотозастрахователното дружество алтернативният трансфер на риска е важно средство предимно за управление на катастрофичните природни злополуки – рискове, които са шокови катастрофи за човечеството. За прехвърляне на тези рискове съществени инструменти са катастрофичните бонове (catastrophe bonds / cat bonds), които са високодоходен дълг. Заемателят – създателят на заема, или издателят на боновете плаща годишна лихва и в края на периода на бона плаща и „основния капитал“ (принципала – майката на дълга) на инвеститорите. Ако той претърпи предварително точно определена загуба от точно определен риск, тогава плащането на лихвата и/или на основния капитал се отсрочва чрез плащане на части или напълно се опрощава, а загубите се покриват от инвеститорите.

Приложение на методите за управление на риска на българския неживотозастрахователен пазар

От интерес е практическото приложение на методите за управление на риска на неживотозастрахователното дружество. От автора то бе апробирано за българския неживотозастрахователен пазар на база емпирично социологическо изследване под формата на анкета с десет неживотозастрахователни дружества от общо двадесет дружества на българския застрахователен пазар, включително осемте дружества с най-голям премиен приход в неживотозастраховане за 2008 г.

Анкетиранияте дружества формират 82,61 % или в абсолютна сума 1 266 088 629 лв. от премиения приход в неживотозастраховане на българския застрахователен пазар през 2008 г., в т.ч. 80,06 % от общия премиен приход или 1 226 970 191 лв. са реализирани от осемте дружества с най-голям премиен приход в неживотозастраховането през 2008 г.

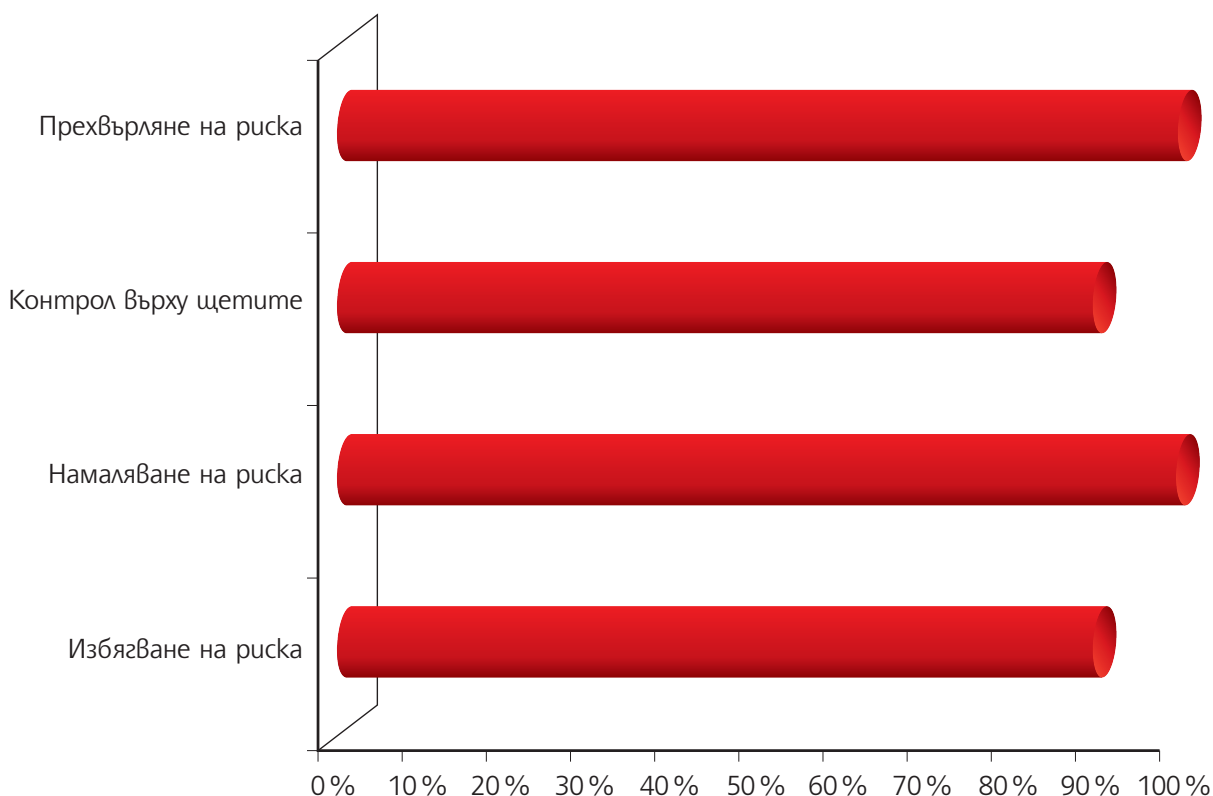
Анкетното проучване показва, че методите за управление на риска намират приложение сред българските неживотозастрахователни дружества. Както се вижда от таблица 1, почти всички дружества използват всички методи при управление на риска (данните от таблица 1 са представени графично на фигура 2).

Резултатите от проведеното емпирично социологическо изследване също показват, че дружествата, които не прилагат всички методи за управление на риска, са дружества с над 150 млн. премиен приход за 2008 г., т.е. с голям пазарен дял и с неживотозастрахователно портфолио за същата година, концентрирано в малък брой застрахователни продукти.

Следващата таблица (таблица 2) отразява честотата на използване на различните методи за управление на риска от неживотозастрахователните дружества. Разпределенията по видове методи дават основание да смятаме контрола върху щетите за най-често прилагания метод (данните от таблица 2 са представени графично на фигура 3).

Таблица 1. Дял на дружествата при приложение на методите за управление на риска

Методи за управление на риска	Дял на дружествата (%)
Избягване на риска	90,0
Намаляване на риска	100,0
Контрол върху щетите	90,0
Прехвърляне на риска	100,0

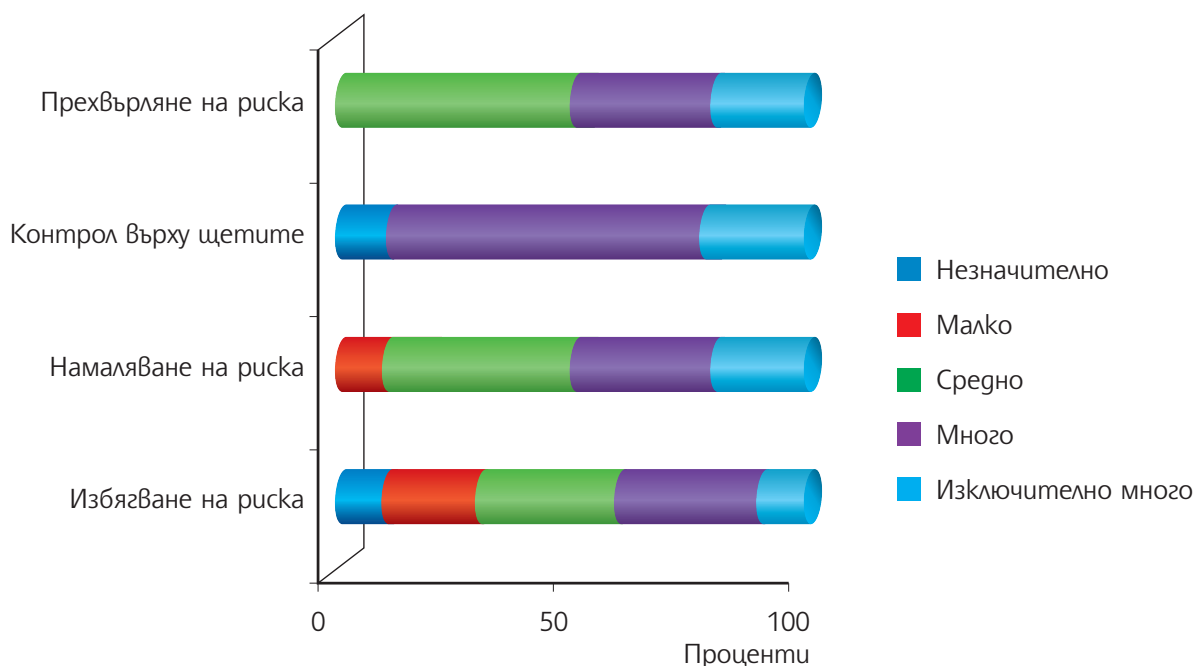
Фигура 2. Дял на дружествата при приложение на методите за управление на риска

От данните става ясно също, че неживотозастрахователните дружества често прилагат прехвърлянето на риска като управленски метод. Резултатите от проведеното анкетно проучване сочат, че това засяга предимно презастраховането като техника за прехвърляне на риска, която се използва от всички анкетираните дружества. Като малък и незначителен може да се оцени дялът на дружествата,

които използват съответно съзастраховането (33,3 % от дружествата, в т.ч. дружества с до 50 млн. лв. и с над 150 млн. лв. премиен приход за 2008 г.) и застрахователния пул (11,1 % от дружествата, дружества с над 150 млн. лв. премиен приход). Трябва да се отбележи, че алтернативният финансов трансфер не намира приложение сред неживотозастрахователните дружества на бъл-

Таблица 2. Честота на използване на методите за управление на риска

Честота	Дял на НЖЗД (в %) по видове методи			
	Избягване на риска	Намаляване на риска	Контрол върху щетите	Прехвърляне на риска
Незначително	10,0	,0	11,1	,0
Малко	20,0	10,0	,0	,0
Средно	30,0	40,0	,0	50,0
Много	30,0	30,0	66,7	30,0
Изключително много	10,0	20,0	22,2	20,0

Фигура 3. Честота на използване на методите за управление на риска

гарския пазар. В такава последователност се подреждат и оценките на дружествата за честотата на използване и ефективността на техниките за прехвърляне на риска.

Предвид честотата на използване на методите за управление на риска след метода на прехвърляне на риска анкетираните подреждат метода на намаляване на риска, следван от метода на избягване на риска.

Относно ефективността на прилаганите методи за управление на риска български-

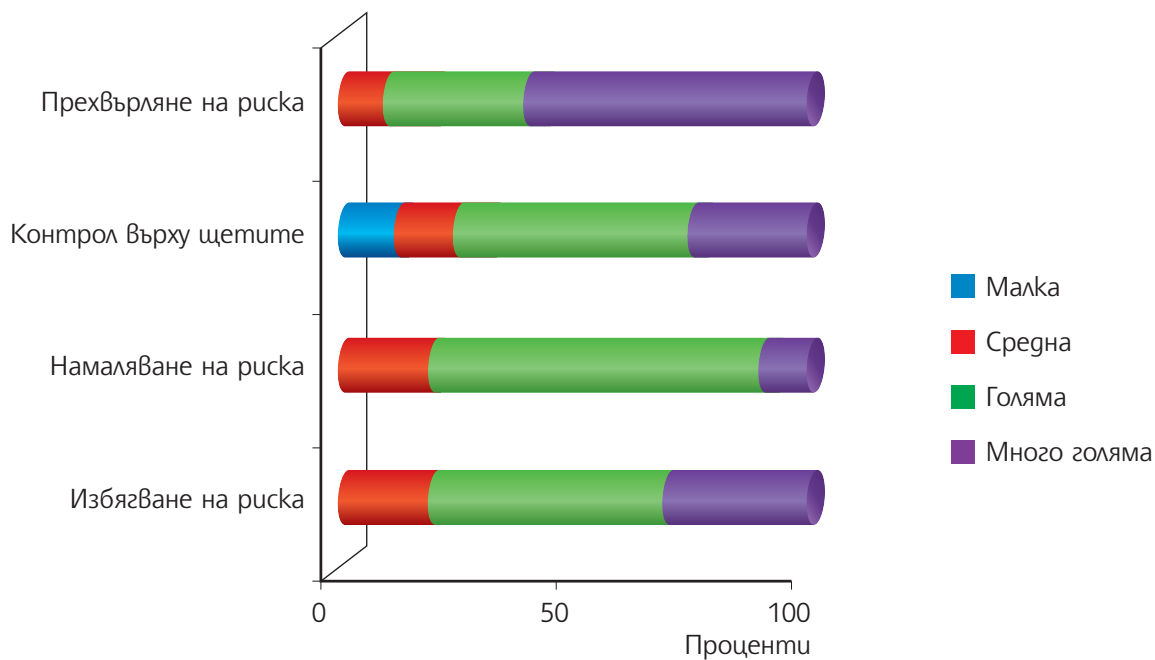
те неживотозастрахователни дружества дават висока оценка за всички методи (таблица 3).

Данните от таблица 3 са представени графично на фигура 4.

За най-ефективен дружествата считат метода на прехвърляне на риска. След него анкетираните подреждат метода на избягване на риска, следван от метода на контрол върху щетите, следван от метода на намаляване на риска.

Таблица 3. Ефективност на използваните методи за управление на риска

Ефективност	Дял на НЖЗД (в %) по видове методи			
	Избягване на риска	Намаляване на риска	Контрол върху щетите	Прехвърляне на риска
Незначителна	0,0	0,0	0,0	0,0
Малка	0,0	0,0	12,5	0,0
Средна	20,0	20,0	12,5	10,0
Голяма	50,0	70,0	50,0	30,0
Много голяма	30,0	10,0	25,0	60,0

Фигура 4. Ефективност на използваните методи за управление на риска

Заклучение

Резултатите от проведеното анкетно изследване позволяват да се направи изводът, че методите за управление на риска намират практическо приложение сред българските неживотозастрахователни дружества. Независимо че тяхното приложение се доказва, необходима е по-нататъшна изследователска работа предвид разнообразните застрахователни продукти, предлагани от неживотозастрахователните дружества. Може да се очаква, че на ниво застрахователен продукт, както и за този продукт на конкретно застрахователно дружество, съобразно същността и особеностите на продукта и характеристиката на дружеството методите за управление на риска се използват частично и/или в различна степен спрямо тяхното цялостно приложение. Приложението на методите за управление на риска и на трите нива на управление следва да е предмет на анализ и мониторинг и от

застрахователните дружества във връзка с управлението на риска. Системното изследване и наблюдение на практическото им приложение дава възможност за дефиниране на конкретни насоки за подобрение.

Литература

1. Драганов, Х., Презастраховане, Тракия-М, С., 2001.
2. Гаврийски, В., Презастраховане, фондация „Проф. д-р В. Гаврийски“, С., 2001.
3. Федерация на ервонейските асоциации по риск мениджмънт, Стандарт по управление на риска, 2002.
4. Doff, R., Risk Management for Insurers – Risk Control, Economic Capital and Solvency II, Risk Books, London, 2007. **ИИ**